

Συναισθηματική Νοημοσύνη καὶ Χριστιανικὴ Ἀγωγή

ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΜΠΙΤΣΑΚΗ*

*«Μέ τούς δύο αἰσθητοὺς ὀφθαλμοὺς
φωτίζεται τὸ σῶμα,
καὶ μετὴν αἰσθητὴ καὶ νοερά διάκρισι
λαμπρύνονται οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς καρδιᾶς».*

Ἰωάννου Σιναΐτου, *Κλῆμαξ*,
Λόγος ΚΣΤ', σ. 325, Περὶ διακρίσεως-B.

Τὸ σύγχρονο σχολεῖο ἀποβλέπει, ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ σύμμετρη ἀνάπτυξη ὅλων τῶν ὄψεων τῆς προσωπικότητος τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου ὡς ἐνιαίας ψυχοσωματικῆς ὁλότητος. Δὲν ἐπικεντρώνεται μόνο στὴν ἐξέλιξη τῶν διανοητικῶν του ἰκανοτήτων, στὴ διεύρυνση τοῦ γνωστικοῦ του ὁρίζοντα, δηλ. στὴ διανοητικὴ του μόρφωση καὶ ἐκπαίδευση (*formation intellectual and instruction*), ἀλλὰ καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ συναισθηματικοῦ του κόσμου, τῶν ἰδιαίτερων κλίσεων καὶ δεξιοτήτων του, στὴ διαμόρφωση τοῦ ἥθους του καὶ στὴ σωματικὴ ἀνάπτυξη καὶ διαφύλαξη τῆς υἰείας τοῦ μαθητῆ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ ἡ συναισθηματικὴ διαπαιδαγώγηση, τόσο στὴν οἰκογένεια ὅσο καὶ στὸ σχολεῖο, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στὴν ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τοῦ ἀτόμου.

Τὰ τελευταῖα χρόνια γίνεται λόγος ἀπὸ πολλοὺς ἐπιστήμονες γιὰ τὴ σπουδαιότητα τῆς λεγόμενης «συναισθηματικῆς νοημοσύνης» (*emotional intelligence*). Πρόκειται γιὰ τὴν ἰκανότητα ἀντίληψης, ἔκφρασης καὶ χειρισμοῦ συναισθημάτων, αὐτοελέγχου, ἐνσυναίσθησης, ποιτικῆς ἐπικοινωνίας, διαδικασίας ἐπίλυσης συγκρούσεων, διεκδικητικῆς στάσης, προσωπικῆς ὑπευθυνότητος, αὐτεπίγνωσης καὶ αὐτοαποδοχῆς. Μ' ἄλλα λόγια ἡ «συναισθηματικὴ νοημοσύνη» ἀναφέρεται στὴν ἰκανότητα νὰ ἀναγνωρίζουμε τὰ δικά μας συναισθή-

* Ὁ Ἀντώνιος Μπιτσάκης εἶναι Δρ. Φιλοσοφίας, Μτ. Θεολογίας καὶ διδάσκων στὴν Ἀνωτάτη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν.

ματα καὶ τῶν ἄλλων, νὰ δημιουργοῦμε κίνητρα γιὰ τὸν ἑαυτὸ μας καὶ νὰ χειριζόμαστε σωστὰ τόσο τὰ συναισθήματα ὅσο καὶ τὶς σχέσεις μας¹. Ἡ «συναισθηματικὴ νοημοσύνη» εἶναι ἡ «νοημοσύνη τῆς καρδιάς», ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ D. Goleman².

Ὁ ὅρος αὐτὸς περιγράφει ἰκανότητες ποὺ εἶναι σαφῶς διαφορετικὲς ἀπ' τὶς καθαρὰ γνωστικὲς ἰκανότητες ποὺ μετροῦνται μὲ τὸ «Δείκτη Νοημοσύνης»³ (IQ= Intelligence Quotient). Τὰ tests μὲ τὰ ὁποῖα γίνεται ἡ μέτρηση τῆς νοημοσύνης τῶν παιδιῶν, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ κλίμακα Binet-Simon, ἡ κλίμακα εὐφυΐας Wechsler-Bellevue, τὰ tests τῶν Meilli, Gille, Cattell, τὰ Progressive Matrices 1938 (Penrose, Raven), τὸ test 48 κ.ἄ.⁴, μποροῦν νὰ μᾶς δεῖξουν πό-

1. Βλ. GOLEMAN D., *Ἡ Συναισθηματικὴ Νοημοσύνη στὸ χῶρο τῆς ἐργασίας*, μτφρ. Φ. Μεγαλοῦδη, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σ. 443. Τὸ μοντέλο τῶν συναισθηματικῶν ἰκανοτήτων ἀναλύεται ὡς ἑξῆς: 1. Προσωπικὴ Ἰκανότητα (Οἱ ἰκανότητες αὐτὲς καθορίζουν πόσο καλὰ χειριζόμαστε τὸν ἑαυτὸ μας). α) *Αὐτοεπίγνωση* (Τὸ νὰ γνωρίζει κανεὶς τὴν ἐσωτερικὴ του κατάσταση, τὶς προτιμήσεις, τὰ προσωπικὰ του ἀποθέματα καὶ νὰ ἔχει ἐπαφὴ μὲ τὴ διαίσθησή του), δηλ. ἐπίγνωση τῶν συναισθημάτων, ἀκριβὴς αὐτοαξιολόγηση, αὐτοπεποίθηση. β) *Αὐτορύθμιση* (Τὸ νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ διαχειρίζεται τὴν ἐσωτερικὴ του κατάσταση, τὶς παρορμήσεις του καὶ τὰ προσωπικὰ του ἀποθέματα), δηλ. αὐτοέλεγχος, ἀξιοπιστία, εὐσυνειδησία, προσαρμοστικότητα, καινοτομία. γ) *Κίνητρα συμπεριφορᾶς* (Συναισθηματικὲς τάσεις ποὺ ὀδηγοῦν πρὸς τὴν ἐπίτευξη στόχων ἢ τὴ διευκόλυνον), δηλ. τάση πρὸς ἐπίτευξη, δέσμευση, πρωτοβουλία, αἰσιοδοξία. 2. Κοινωνικὴ Ἰκανότητα (Αὐτὲς οἱ ἰκανότητες καθορίζουν πόσο καλὰ χειριζόμαστε σχέσεις). α) *Ἐνσυναίσθηση* (Ἐπίγνωση τῶν συναισθημάτων, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἀνησυχιῶν τῶν ἄλλων) δηλ. κατανόηση τῶν ἄλλων, προσανατολισμὸς καὶ παροχὴ ὑπηρεσιῶν ἐνίσχυσης τῆς ἀνάπτυξης τῶν ἄλλων, σωστὸς χειρισμὸς τῆς διαφορετικότητας, πολιτικὴ ἀντίληψη. β) *Κοινωνικὲς δεξιότητες* (Ἰκανότητα νὰ προκαλεῖ κανεὶς στοὺς ἄλλους τὶς ἀντιδράσεις ποὺ θέλει) δηλ. ἐπιρροή (ἄσκηση ἀποτελεσματικῶν μεθόδων πειθοῦς), ἐπικοινωνία ἐκφρασης σαφῶν καὶ πειστικῶν μηνυμάτων), ἠγεσία (ἔμπνευση καὶ καθοδήγηση ὁμάδων καὶ ἀνθρώπων), καταλυτικὴ δράση ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἀλλαγὴ (καθέρωση ἀλλαγῶν ἢ χειρισμὸς τῶν ἀλλαγῶν), χειρισμὸς διαφωνιῶν (διαπραγμάτευση καὶ ἐπίλυση διαφωνιῶν), καλλιέργεια δεσμῶν (καλλιέργεια λειτουργικῶν σχέσεων ποὺ συμβάλλουν στὴν ἐπίτευξη στόχων), σύμπραξη καὶ συνεργασία (συνεργασία μὲ ἄλλους πρὸς ἐπίτευξη στόχων), ὁμαδικὲς ἰκανότητες (δημιουργία συνοχῆς στὴν ὁμάδα πρὸς ἐπίτευξη συλλογικῶν στόχων). Βλ. D. GOLEMAN, *ὁπ.π.*, σσ. 54-55.

2. GOLEMAN D., *Ἡ Συναισθηματικὴ Νοημοσύνη. Γιατί τὸ «EQ» εἶναι πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὸ «IQ»*; Μτφρ. Α. Παπασταύρου, ἐπιμ. Ἰ. Ν. Νέστορος, Χ. Ξενάκη, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1998, σ. 78.

3. Βλ. ΚΡΑΣΑΝΑΚΗ Γ., «Νοητικὸ πηλίκιο (δείκτης νοημοσύνης)», Παιδαγωγικὴ Ψυχολογικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Ἑλληνικὰ Γράμματα, τόμ. 6, σσ. 3371-3372.

4. Βλ. ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γ. Σ., *Παιδιά μὲ ἰδιαίτερες ἀνάγκες στὴν οἰκογένεια καὶ στὸ σχολεῖο. Ψυχοπαιδαγωγικὴ παρέμβαση*, Ἀθήνα 1998, σσ. 44-45, 320. FONTANA D., *Ψυχολογία γιὰ ἐκπαι-*

σο έξυπνοι είμαστε και πιθανόν πώς μπορούμε να επιτύχουμε στη ζωή μας. Πολλοί άνθρωποι μπορεί να είναι εύφυεις από την άποψη των γνώσεων, αλλά δεν διαθέτουν όμως σε ύψηλο βαθμό τις δεξιότητες της συναισθηματικής νοημοσύνης.

Οι ρίζες της «συναισθηματικής νοημοσύνης» ανάγονται στην έννοια της «κοινωνικής νοημοσύνης» του Thorndike το 1920 και κυρίως από τον ψυχολόγο Howard Gardner, καθηγητή στο πανεπιστήμιο Harvard, ο οποίος το 1983 με τη δημοσίευση του βιβλίου του «Frames of mind»⁵ (Τὰ ὄρια τοῦ νοῦ) πρότεινε τη θεωρία της «πολλαπλῆς νοημοσύνης». Στὸν κατάλογό του με τὰ ἑπτὰ εἶδη νοημοσύνης συμπεριελάμβανε ὄχι μόνο τις γνωστὲς λεκτικὲς καὶ μαθηματικὲς ικανότητες, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ «δύο προσωπικούς» τύπους ικανότητας: τὸ νὰ γνωρίζει κανεὶς τὸν ἐσωτερικὸ του κόσμο καὶ τὴν κοινωνικὴ ἐπιδεξιότητα⁶. Τὸ 1990 οἱ ψυχολόγοι John Mayer καὶ Peter Salovey⁷, διατύπωσαν ἐπίσημα τὸν ὄρο καὶ ὄρισαν τὴ συναισθηματικὴ νοημοσύνη ὡς τὴν ικανότητα τοῦ ἀτόμου νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ ρυθμίζει τὰ δικά του συναισθήματα καὶ τὰ συναισθήματα τῶν ἄλλων, καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ κατευθύνει τὴ σκέψη καὶ τὴ δράση του. Ὡστόσο ὁ ὄρος ἔγινε εὐρύτερα γνωστὸς ἀπὸ τὸν Daniel Goleman καὶ τὸ βιβλίο του «Συναισθηματικὴ Νοημοσύνη», στὸ ὁποῖο κατάφερε νὰ περιγρά-

δεντικούς, μτφρ. Μ. Λόμη, Σαββάλας 1996, σσ. 129-135, SPRINTHALL N. A. - SPRINTHALL R. C., *Educational Psychology* 7, Mc Graw-Hill, Publishing Company, 1990, σσ. 441-443, SLAVIN R. E., *Educational Psychology. Theory into Practice* 3, Prentice-Hall International Editions Inc 1991, σσ. 278-280 καὶ 513 (Wisc-R). R. F. BIEHLER- J. SNOWMAN, *Psychology applied to Teaching*⁷, Houghton Mifflin Company, Boston 1993, σσ. 162-163.

5. GARDNER H., *Frames of mind*, New York, Basic Books, 1983.

6. Βλ. GOLEMAN D., ὄπ.π., σσ. 71-72. Τοῦ ἴδιου, *Ἡ Συναισθηματικὴ Νοημοσύνη στὸ χῶρο τῆς ἐργασίας*, μτφρ. Φ. Μεγαλοῦδη, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 443-444. Ὁ HOWARD GARDNER στὸ νεότερο βιβλίο του, *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century*, New York: Basic, 2000, παρουσιάζει τὰ ἀκόλουθα ὀκτὼ εἶδη νοημοσύνης: 1) Λεκτικὴ, 2) Λογικο-μαθηματικὴ, 3) Σωματικὴ-Κιναισθητικὴ, 4) Χωροταξικὴ, 5) Μουσικὴ-Ρυθμικὴ, 6) Διαπροσωπικὴ ἢ Κοινωνικὴ, 7) Ἐνδοπροσωπικὴ, 8) Νατουραλιστικὴ. Τὰ διαφορετικὰ αὐτὰ εἶδη νοημοσύνης δείχνουν ὅτι ὑπάρχουν διαφορετικοὶ τρόποι ἀλληλεπίδρασης μετὸν κόσμο. Κάθε ἄτομο ἔχει ἓνα μοναδικὸ συνδυασμὸ μετὰ τμήματα ἀπὸ τὰ ὀκτὼ εἶδη νοημοσύνης. Ὅπως δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε δύο ἄτομα μετὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς συνδυασμὸ δακτυλικῶν ἀποτυπωμάτων, ἔτσι δὲν μπορούμε νὰ βροῦμε δύο ἄτομα μετὰ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς συνδυασμὸ νοημοσύνης.

7. SALOVEY P. and MAYER J. D., «Emotional Intelligence», *Imagination, Cognition and Personality* 9 (1990).

ψει ένα τρόπο αντίληψης, μία άλλη διάσταση τῆς νοημοσύνης. Μία διάσταση πού δὲν περιορίζεται πλέον στὶς γνωστικὲς ικανότητες, στὶς γνώσεις πού ἔχουν ἀποκτηθεῖ μέσα ἀπὸ σπουδές, ἐκπαίδευση καὶ τεχνικὴ ἐξειδίκευση. Ἡ ἐπιτυχία στὴ ζωὴ –ἐπισημαίνει– δὲν εἶναι ἀπαραίτητα συνυφασμένη μὲ τὸν ὑψηλὸ Δείκτη Νοημοσύνης, ἀλλὰ κυρίως μὲ μία ἄλλη πτυχὴ τῆς ἀνθρώπινης ικανότητας, τὴ «συναισθηματικὴ νοημοσύνη». Δηλαδή γιὰ τὴν ικανότητα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ αὐτεπίγνωση, αὐτοκυριαρχία καὶ αὐτοέλεγχο, εὐσυνειδησία καὶ τὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ μπαίνει στὴ θέση τῶν ἄλλων καὶ νὰ τοὺς κατανοεῖ (ἐνσυναίσθηση), νὰ ἀκούει προσεκτικὰ καὶ νὰ ἀσκεῖ ἐπιρροή, νὰ ἐπικοινωνεῖ οὐσιαστικὰ καὶ νὰ συνεργάζεται⁸.

Ἔτσι αὐτὰ εἶναι δηλωτικὰ τῆς ποιότητας τοῦ χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελοῦν θεμελιώδεις δεξιότητες ἀπαραίτητες γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ εἶναι πολὺ σημαντικὴ, εἰδικὰ στὴν ἐποχὴ μας, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἠθικὸ ἀμοραλισμὸ, ἀμβλυνση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ὕλισμὸ καὶ ἀτομοκρατία.

Ὁ δείκτης νοημοσύνης (IQ) καὶ ἡ συναισθηματικὴ νοημοσύνη (EQ) δὲν εἶναι δύο ἀντικρουόμενες, ἀλλὰ μᾶλλον δύο ξεχωριστὲς ικανότητες τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο συνδέονται μεταξὺ τους καθὼς ἢ μία συμπληρώνει τὴν ἄλλη⁹. Στὴν πραγματικότητα –γράφει ὁ Goleman– «ἔχουμε δύο ἐγκεφάλους, δύο μυαλά - καὶ δύο διαφορετικὰ εἶδη νοημοσύνης: τὴ λογικὴ καὶ τὴ συναισθηματικὴ. Τὸ πῶς τὰ πᾶμε στὴ ζωὴ καθορίζεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο- δὲν εἶναι μόνο ἡ νοημοσύνη τοῦ μυαλοῦ ἀλλὰ καὶ ἡ νοημοσύνη τῆς καρδιάς πού μετράει. Πράγματι, ὁ νοῦς δὲν μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ στὴν ἐντέλεια χωρὶς τὴ συναισθηματικὴ νοημοσύνη. Κανονικὰ, ἡ συμπληρωματικὴ τοῦ μεταιχμιακοῦ συστήματος καὶ τοῦ νεοφλοιοῦ, τῆς ἀμυγδαλῆς καὶ τῶν προμετωπιαίων λοβῶν σημαίνει ὅτι τὸ καθένα εἶναι τὸ ἕτερον ἡμῶν τοῦ ἄλλου στὴ διανοητικὴ ζωὴ. Ὅλα αὐτὰ τὰ δύο συμπληρωματικὰ μέρη ἀλληλεπιδροῦν ἰκανοποιητικὰ, ἢ συναισθηματικὴ νοημοσύνη προάγεται – ὅπως καὶ ἡ ἀτομικὴ ικανότητα»¹⁰. Ἐπομένως τὸ σύγχρονο πρότυπο μας προτρέπει νὰ ἐναρμονίσουμε τὸ μυαλὸ καὶ τὴν καρδιά

8. Βλ. GOLEMAN D., *ὄπ.π.*, σ. 15 καὶ 444.

9. Βλ. σχετικὰ GOLEMAN D. - WEISSBERG R. P., "Emotional Intelligence: What Does Research Really Indicate?" *Educational Psychologist*, 41 (2006), σσ. 239-245.

10. GOLEMAN D., *Ἡ Συναισθηματικὴ Νοημοσύνη. Γιατί τὸ «EQ» εἶναι πιὸ σημαντικό ἀπὸ τὸ «IQ»*; Μιφο. Α. Παπασταύρου, ἐπιμ. Ἰ. Ν. Νέστορος, Χ. Ξενάκη, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 1998, σσ. 61-62.

μας, τὸ συναίσθημα μὲ τὴ σκέψη. Οἱ σκέψεις καὶ οἱ πράξεις τοῦ ἀνώτερου πνευματικοῦ μας «Ἐγώ» πρέπει νὰ ἐκφράζουν τὸν πλοῦτο τοῦ συναισθηματικοῦ μας κόσμου. Ὅπως ἀποδεικνύει ὁ Goleman, οἱ ἐλλείψεις στὸν τομέα τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης ὀδηγοῦν σὲ προβλήματα στὸ γάμο ἢ στὴν οἰκογένεια, στὸ σχολεῖο ἢ στὴν ἐργασία, ἐνῶ μπορεῖ ἀκόμα νὰ συνεπάγεται προβλήματα ψυχικῆς υἱείας. Ὅσον ἀφορᾷ στὰ παιδιά, οἱ κίνδυνοι εἶναι πολλοί, ὅπως ἡ κατάθλιψη, οἱ διαταραχὲς στὴν πρόσληψη τῆς τροφῆς, ἡ ἐπιθετικότητα καὶ ἡ ἐγκληματικότητα¹¹. Πρόσφατες ἔρευνες πὺ ἐγιναν σὲ παιδιά σχολικῆς ἡλικίας ἔδειξαν ὅτι τὸ ἐπίπεδο τῆς συναισθηματικῆς ἐπάρκειας τῶν μαθητῶν συνεχῶς φθίνει. Εἰδικότερα στοὺς τομεῖς τῆς ἀπομόνωσης, τοῦ ἀγχους, τῆς κατάθλιψης, τῆς συγκέντρωσης τῆς προσοχῆς καὶ τῆς σκέψης, τῆς ἐγκληματικότητας καὶ τῆς ἐπιθετικότητας, ὑπάρχει σύμφωνα μὲ τὶς ἀξιολογήσεις γονέων καὶ ἐκπαιδευτικῶν, σταθερὴ ἐπιδείνωση¹². Ἡ ἀνάγκη διαχείρισης τῶν μαθητῶν μὲ προβλήματα συμπεριφορᾶς ἀνέδειξε τὸ ρόλο τῆς κοινωνικῆς καὶ συναισθηματικῆς μάθησης¹³. Ἔτσι, σήμερα τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ σημασία τῆς συναισθηματικῆς ἀνάπτυξης καὶ ἀγωγῆς¹⁴. Σύμφωνα μὲ τὸν D. Goleman, ἡ ἀνάπτυξη τῆς

11. GOLEMAN D., ὅπ.π., σ. 321-359 (Τὸ κόστος τῆς συναισθηματικῆς ἀγραμματοσύνης).

12. Βλ. ΜΑΚΡΗ - ΜΠΟΤΣΑΡΗ Ε., «Ἐ συναισθηματικὸς παράγοντας στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία καὶ ἡ κοινωνικο-συναισθηματικὴ μάθηση», *Θέματα εἰσαγωγικῆς ἐπιμόρφωσης γιὰ νεοδιόριστους ἐκπαιδευτικούς*, ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικὸ Ἴνστιτούτο, Ἀθήνα 2007, σ. 132.

13. «Ἡ κοινωνικὴ καὶ συναισθηματικὴ μάθηση εἶναι ἡ διαδικασία μέσω τῆς ὁποίας τὰ παιδιά καὶ οἱ ἐνήλικες ἀποκοτῶν δεξιότητες, υἱοθετοῦν συμπεριφορὲς καὶ ἀξίες πὺ εἶναι ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς κοινωνικῆς καὶ συναισθηματικῆς τους ἐπάρκειας. Μὲ τὸν ὄρο κοινωνικὴ καὶ συναισθηματικὴ ἐπάρκεια ἀναφερόμαστε στὴν ἰκανότητα κατανόησης, διαχείρισης καὶ ἐκφρασης τῶν κοινωνικῶν καὶ συναισθηματικῶν τομέων τῆς ζωῆς μας μὲ τρόπους πὺ μᾶς καθιστοῦν ἰκανοὺς νὰ διαχειριζόμαστε μὲ ἐπιτυχία ζητήματα δημιουργίας ἀποτελεσματικῶν σχέσεων, ἐπίλυσης καθημερινῶν προβλημάτων καὶ προσαρμοστικότητα στὶς πολὺπλοκες ἀπαιτήσεις γιὰ ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο». ΜΑΚΡΗ - ΜΠΟΤΣΑΡΗ Ε., ὅπ.π., σ. 135. Γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς κοινωνικῆς καὶ συναισθηματικῆς μάθησης βλ. GOLEMAN D., *Ἡ Συναισθηματικὴ νοημοσύνη*, ὅπ.π., σσ. 414-419.

14. Ὁ ὄρος «συναισθηματικὴ ἀνάπτυξη» ἀναφέρεται ἀφ' ἐνός στὰ συναισθήματα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ὅπως τὰ βιώνει τὸ ἄτομο κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς του καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴ ρύθμιση τῶν συναισθημάτων, τὴν ἰκανότητα δηλαδή, τοῦ αὐτοῦ νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ διαμορφώνει τὰ συναισθήματά του ἀνάλογα μὲ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρῖσκεται. Ὡς «συναισθηματὸ» ὀρίζεται ὅτιδήποτε νιώθει τὸ ἄτομο, ὅταν ἀξιολογεῖ ἓνα γεγονός μὲ συγκεκριμένο τρόπο καὶ συνήθως συνοδεύεται ἀπὸ χαρακτηριστικὲς ἀλλαγὲς στὸν ὄργανισμό καὶ τὴ συμπεριφορὰ. ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ Χ. Γ., (Ἐπιμ.), *Πρόγραμμα Προαγωγῆς Ψυχικῆς Ὑγείας καὶ Μάθησης*, Τυπωθῆτω 2004, τεύχ. 2, σ. 7.

συναισθηματικῆς νοημοσύνης ἐπιτυγχάνεται ὅταν γνωρίσουμε τὰ συναισθήματα μας καὶ ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτά. Τότε ἔχουμε τὴν ἰκανότητα διάκρισης, τοῦ ποτε καὶ γιατί θὰ θυμώσουμε καὶ πῶς θὰ χειριστοῦμε τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ συναισθηματικὴ ἀγωγή καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης ἔχει θετικὰ ἀποτελέσματα τόσο γιὰ τοὺς μαθητὲς ὅσο καὶ γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ προετοιμάζει τοὺς μαθητὲς νὰ γίνουν δεκτικοὶ σὲ ἔννοιες ὅπως ἡ διαφορετικότητα, ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμός, ἡ κατανόηση ἀπέναντι στὸν συνάνθρωπο. Ἐπιπλέον, τὰ ἴδια τὰ παιδιά διερευνώντας καὶ κατανοώντας καλύτερα τὸν ἐσωτερικὸ τους κόσμο, ἔχουν τὴν εὐκαιρία νὰ ἀξιοποιήσουν καλύτερα τὶς δυνατότητές τους καὶ νὰ αἰσθάνονται χαρούμενα καὶ δημιουργικά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ θέτουν τὶς βάσεις γιὰ τὴ δημιουργία ἐνὸς θετικοῦ καὶ ἀνθρώπινου κλίματος μέσα στὴν τάξη, ποὺ προάγει τὴ μάθηση καὶ τὴν ψυχικὴ ὑγεία καὶ ἀνάπτυξη τῶν μαθητῶν, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ βελτιώσουν τὴν ἐπικοινωνία τους μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολικὸ πλαίσιο¹⁵.

Γιὰ τὴ συναισθηματικὴ ἀγωγή καὶ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν, κυρίως στὸ οἰκογενειακὸ πλαίσιο, ὁ J. Gottman προτείνει πέντε βασικὰ στάδια:

1. Τὴν ἐπίγνωση τῶν συναισθημάτων τῶν παιδιῶν.
2. Τὴν ἔκφραση τῶν συναισθημάτων ὡς μιὰ εὐκαιρία γιὰ οἰκειότητα καὶ διδασκαλία.
3. Τὴν ἀκρόαση μὲ ἐνσυναίσθηση καὶ τὴν ἀναγνώριση τῶν συναισθημάτων τοῦ παιδιοῦ.
4. Τὴ βοήθεια στὸ παιδὶ προκειμένου νὰ ἐκφράσει λεκτικὰ καὶ νὰ προσδιορίσει τὰ συναισθήματά του.
5. Τὸν καθορισμὸ ὁρίων παράλληλα μὲ τὴ βοήθεια ποὺ προσφέρουμε στὸ παιδὶ νὰ βρεῖ λύσεις στὰ προβλήματά του¹⁶.

15. Βλ. ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ Χ. Γ., (Ἐπιμ.), *Πρόγραμμα Προαγωγῆς Ψυχικῆς Ὑγείας καὶ Μάθησης*, Τυπωθῆτω 2004, τεύχ. 2, σ. 31. Πρβλ. ZEIDNER M. - ROBERTS R. D. - MATTHEWS G., Can Emotional Intelligence Be Schooled? A Critical Review, *Educational Psychologist*, 37 (2002), σσ. 215-229. HUMPHREY N. - CURRAN A. - MORRIS E. - FARREL P. & WOODS K., "Emotional Intelligence and education", *Educational Psychology*, 27 (2007) σσ. 235-254.

16. Βλ. GOTTMAN J., *Ἡ συναισθηματικὴ νοημοσύνη τῶν παιδιῶν. Πῶς νὰ μεγαλώσουμε παιδιά μὲ συναισθηματικὴ νοημοσύνη*. Ἕνας πρακτικὸς ὁδηγὸς γιὰ γονεῖς, Ἑλληνικὰ Γράμματα, Ἀθήνα 2000, σσ. 92-93.

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα συνάγεται πόσο ἀπαραίτητη εἶναι ἡ συναισθηματικὴ ἀγωγή καὶ ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν καὶ τῶν ἐφήβων. Σὲ μία ἐποχὴ μάλιστα ὅπου παρατηρεῖται μία ἀνομοιογένεια τόσο στὴ σύνθεση τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ, ὅσο καὶ στὶς διαφορετικὲς ἀνάγκες μαθητῶν – ἐκπαιδευτικῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐρύτερης σχολικῆς κοινότητος, οἱ ὁποῖες ἀπαιτοῦν ἐξατομικευμένες προσεγγίσεις, προσαρμοσμένες στὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ μαθητικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἐπομένως, ὅπως ἔχει διαπιστωθεῖ, ἡ συναισθηματικὴ διαπαιδαγώγηση τόσο στὴ οἰκογένεια ὅσο καὶ στὸ σχολεῖο, ἐπηρεάζει θετικὰ τὴ συναισθηματικὴ νοημοσύνη, ἃς δοῦμε ἂν καὶ κατὰ πόσο ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή συμβάλλει στὴν καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξη τοῦ συναισθηματικοῦ τομέα τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ ἐφήβου, κυρίως στὸ χῶρο τοῦ σχολείου (Γυμνάσιο-Λύκειο).

Βέβαια, θὰ πρέπει ἐξαρχῆς νὰ διευκρινίσουμε ὅτι ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀγωγή δὲν εἶναι ἀπλὰ ἀνθρωποκεντρικὴ (καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἀποσκοπεῖ μόνο στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀτόμου νὰ ἐλέγχει καὶ νὰ ρυθμίζει τὰ δικά του συναισθήματα καὶ τὰ συναισθήματα τῶν ἄλλων, καὶ νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ κατευθύνει τὴ σκέψη καὶ τὴ δράση του), ἀλλὰ Θεοκεντρικὴ¹⁷. Αὐτὸ σημαίνει πὼς δὲν εἶναι βασισμένη σὲ ἰδεολογικὸ θεμέλιο, ἀλλὰ πηγάζει ἀπὸ τὴ διδασκαλία περὶ «καινοῦ ἀνθρώπου» τῆς Ἐκκλησίας¹⁸. Ὁ ἄνθρωπος καλεῖται μέσα ἀπὸ τὴν ἐν Χριστῷ παιδαγωγία νὰ ἀνακαινιστεῖ (Β΄ Κορ. 4,16. Κολ. 3,10), νὰ μεταμορφωθεῖ (Ρωμ. 12,2. Β΄ Κορ. 3,18) καὶ νὰ γίνῃ «σύμμορφος τῆς εἰκόνας τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. 8,29. 1,16. 10,10. Β΄ Κορ. 1,6. 6,2. 7,10) καὶ ἔτσι νὰ ὀδηγηθεῖ στὴ σωτηρία (Ἐφ. 1,13. Α΄ Θεσ. 5,8-9. Β΄ Θεσ. 2,13. Β΄ Τιμ. 2,10). Ἔτσι ὅταν ὁ παιδαγωγούμενος «ἐνδύεται» τὸ Χριστό, γίνεται «καινὴ κτίσις» (Β΄ Κορ. 5,17. Ρωμ. 6,14. Γαλ. 6,15). Ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀγωγή του θὰ πρέπει νὰ συσχετίζεται πάντοτε μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ θεοῦ, μέσῳ τοῦ ὁποῦ προσεγγίζει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὸν Θεό, τὸν κόσμον καὶ τὸν ἄνθρωπον, διότι ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή ὁ ἄνθρωπος εἶναι «εἰκὼν

17. Βλ. σχετικὰ, ΚΡΟΥΣΤΑΛΛΑΚΗ Γ., «Γιὰ μία ὀρθόδοξη Χριστιανικὴ Παιδαγωγικὴ Πνευματικὴ πορεία πρὸς τὸ μέλλον» Ὁρθοδοξία - Ἑλλητισμός, πορεία στὴν Τρίτη χιλιετία, Ἱερά Μονὴ Κουτλουμουσίου, τόμ. Β΄, Ἅγιον Ὄρος 1999, σ. 91-98. ΚΟΓΚΟΥΛΗ Ι. Β., Εἰσαγωγή στὴν Παιδαγωγικὴ, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 272-273.

18. Α΄ Κορ. 3,12: «Θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός».

Εἰκόνας»¹⁹. Μὲ ἄλλα λόγια σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸ Χριστιανισμὸ εἶναι, αὐτὸ πὺν λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μὲ ἅπλὰ λόγια, νὰ καταστήσει τοὺς νέους τέλειους χριστιανούς: «χριστιανὸν αὐτὸν ποιήσον»²⁰. Ἡ Θεανθρωποκεντρικὴ αὐτὴ ἀγωγή εἶναι, δηλαδὴ, μία παιδευτικὴ λειτουργία θεώσεως καὶ ἁγιασμῶ τοῦ νέου ἀνθρώπου. Εἶναι μία μορφή ἀγωγῆς πὺν ἔχει ὡς σκοπὸ «τὸν ἐν Χριστῶ παιδαγωγεῖσαι ἄνθρωπον»²¹.

Τέλειος, λοιπὸν, ἄνθρωπος δὲν εἶναι –κατὰ τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία– αὐτὸς πὺν μπορεῖ νὰ ἐναρμονίσει τὸ συναίσθημα μὲ τὴ σκέψη γιὰ νὰ κάνει καλύτερη τὴ ζωὴ του, ἀλλὰ αὐτὸς πὺν θὰ ἀποκτήσει «νοῦν Χριστοῦ» (Α΄ Κορ. 2,16), «καρδίαν Χριστοῦ» (Ἐφ. 3,13) καὶ θὰ ἀναδειχθεῖ «εἰς ἄνδρα τέλειον εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ» (Ἐφ. 4,13).

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ διευκρίνηση αὐτή, ἂς δοῦμε πὺς ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή μπορεῖ νὰ συμβάλλει στὴν ἀνάπτυξη τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης καὶ ἀγωγῆς.

Καταρχὰς θὰ πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἡ συναισθηματικὴ νοημοσύνη, ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ²², ἀπὸ θεολογικῆς ἀπόψεως εἶναι, κυρίως, καὶ χριστιανικὴ ἀρετὴ καὶ σχετίζεται μὲ τὴ διάκριση. Πρόκειται γιὰ τὴν κορωνίδα τῶν ἀρετῶν σύμφωνα μὲ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας. «Πασῶν γὰρ τῶν ἀρετῶν γεννήτρια καὶ ὁ φύλαξ ὑπάρχει»²³. Ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Σιναΐτης, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ διακριτοῦ προσώπου σὲ διάφορους λόγους του στὴν «Κλίμακα»²⁵, «διάκρισις,

19. Βλ. ΝΕΛΛΑ Π., *Ζῶν Θεούμενον. Προοπτικὲς γιὰ μία Ὁρθόδοξη κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου*, Ἄρμος, Ἀθήνα 2000⁴, σ. 23.

20. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους ΚΑ΄, ΜΡΓ, 62, 150.

21. ΚΑΗΜΕΝΤΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Παιδαγωγός*, ΕΠΕ, 112, 98,1.

22. Βλ. ΚΑΤΣΙΡΑ Α., «Ἡ Συναισθηματικὴ νοημοσύνη καὶ ἡ σπουδαιότητά της στὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸ», *Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή* (ΞΑ΄), Μάιος 2008, σ. 151.

23. Βλ. ΝΕΙΛΟΥ ΑΣΚΗΤΟΥ, *Περὶ τῶν ὀκτῶ τῆς κακίας λογισμῶν*, ΜΡΓ, 79, 1468B: «Πηγὴ καὶ ρίζα καὶ σύνδεσμος πάσης ἀρετῆς ἐστὶν ἡ διάκρισις». ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, «Λόγος ψυχοφελῆς καὶ θαυμάσιος», *Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπικῶν*, τόμ. 2, Ἀσθήρ, ἐν Ἀθήναις 1984⁵, σ. 237: «Μεῖζων γὰρ πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡ διάκρισις: ὡς βασίλισσα οὔσα καὶ ἀρετὴ τῶν ἀρετῶν», ΚΑΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ, «Πρὸς Λεόντιον ἠγούμενον», *Φιλοκαλία*, τόμ. 1, σ. 84: «Μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν, ἀκρόπολις τις καὶ βασίλις τυγχάνει». Γιὰ περισσότερα βλ. ΜΑΣΤΡΟΠΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Η., *Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὁ ἄνθρωπος*, «Ζωή», Ἀθήνα 1979⁶, σσ. 277-286, ΚΡΟΥΣΤΑΛΑΚΗ Γ., ὅπ.π., σσ. 101-102, WARE K., *Ἡ ἐντὸς ἡμῶν Βασιλεία*, Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2000, σσ. 126-129.

24. ΚΑΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ, Πρὸς Λεόντιον ἠγούμενον, *Φιλοκαλία*, τόμ. 1, σ. 86.

25. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ*, Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Παρακλήτου, Ὁρωπὸς Ἀττικῆς, 1999⁷, κυρίως οἱ Λόγοι ΚΕ΄ καὶ ΚΣΤ΄, σσ. 264α-280β καὶ 281α-333β.

στούς μὲν ἀρχαρίους εἶναι ἡ ὀρθὴ ἐπίγνωσις τοῦ ἑαυτοῦ των. Στούς μεσαιούς εἶναι ἡ νοερά αἴσθησις, ἡ ὁποία διακρίνει ἀλάνθαστα τὸ πραγματικὸ ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ φυσικὸ ἀγαθὸ καὶ ἀπὸ τὸ ἀντίθετό του κακὸ. Στούς δὲ τελείους εἶναι ἡ γνῶσις πού ἔχουν ἀπὸ θεϊκὴ ἔλλαμψι καὶ ἡ ὁποία ἔχει τὴν δύναμι νὰ φωτίζη πλήρως μὲ τὴ λάμψι της καὶ ὅσα σκοτεινὰ ὑπάρχουν μέσα στούς ἄλλους. Ἡ, ὁμιλώντας κατὰ τρόπο γενικό, τοῦτο ἀναγνωρίζεται ὡς διάκρισις καὶ τοῦτο εἶναι: ἡ ἀλάνθαστη γνῶσις καὶ ἀντίληψις τοῦ θείου θελήματος σὲ κάθε καιρὸ καὶ τόπο καὶ περίπτωσι, ἡ ὁποία συνήθως ὑπάρχει στούς καθαρούς κατὰ τὴν καρδιά καὶ τὸ σῶμα καὶ τὸ στόμα. Διάκρισις σημαίνει, συνειδησις ἀμόλυνη καὶ καθαρότης τῶν αἰσθήσεων»²⁶. «Ὅπως φῶς γιὰ ὅλα τὰ σωματικὰ μέλη εἶναι οἱ ὀφθαλμοί, ἔτσι καὶ νοερὸ φῶς γιὰ τὶς θεῖες ἀρετὲς εἶναι ἡ διάκρισις»²⁷. Τὸ πνευματικὸ αὐτὸ χάρισμα ἐξετάζοντας σὲ ἄλλο λόγο του ὁ Ἅγιος Ἰωάννης, ἐπισημαίνει τὰ διάφορα ἐξελικτικὰ στάδια πού ἀκολουθεῖ. Ἀναδύεται ἀπὸ τὸν ψυχικὸ κόσμο πού χαρακτηρίζεται ἀπὸ δύο βασικὲς ἀρετὲς, τὴν ὑπακοὴ καὶ τὴν ταπείνωσι καὶ καταλήγει σὲ τὶς δύο ὑψηλότερες λειτουργίαι τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, τὴ διόρασι καὶ τὴν προόρασι. «Ἐξ ὑπακοῆς ταπείνωσις... ἐκ ταπεινώσεως διάκρισις... ἐκ διακρίσεως διόρασις· ἐκ δὲ ταύτης προόρασις»²⁸. Ἡ διάκρισις «γεννᾷ τῷ ἔχοντι αὐτήν, διόρασιν... ἵνα ὁ ἔχων προβλέπῃ τὰ κεκοιμένα τοῦ ἐχθροῦ μηχανήματα καὶ ἐκκόπη τὰς ἀφορμὰς αὐτῶν πρὸ καιροῦ»²⁹. Ἡ διόρασις εἶναι μία ἰδιάζουσα ψυχικὴ ἰκανότητα, ἡ ὁποία προσδίδει ψυχικὴ συγκρότησι καὶ διαύγεια. «Ὅλες οἱ ψυχικὲς λειτουργίαι καὶ δυνάμεις τελοῦν μεταξὺ τους σὲ ἀρμονία καὶ συνεργάζονται ὁμαλὰ μὲ τὸν «κυβερνήτην» τῶν λογισμῶν νοῦ. Αὐτὴ ἡ ψυχικὴ ἀρμονία ἐξασφαλίζει τὴν διαύγεια τοῦ νοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπίσης ὁ ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς»³⁰.

Ἡ σημασία της γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ εἶναι τεράστια, ἀφοῦ «ἡ καθοδήγησις τῶν ψυχῶν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεγάλης τέχνης τῆς διακρίσεως»³¹. Σύμφωνα μὲ τὸν Γρηγόριο τὸν Σιναΐτη «οὐ πάντων ἔστιν ὁδη-

26. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *ὄπ.π.*, σσ. 281α-281β.

27. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *ὄπ.π.*, Λόγος ΚΣΤ', σ. 305: «Φῶς μὲν τῶν τοῦ σώματος πάντων ἄρθρων οἱ αἰσθητοὶ ὀφθαλμοί· φῶς δὲ νοερὸν ἀρετῶν τῶν θείων, διάκρισις».

28. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *ὄπ.π.*, Λόγος Δ', *Περὶ ὑπακοῆς*, σ. 104.

29. ΠΕΤΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, «Περὶ διακρίσεως ἀληθοῦς», *Φιλοκαλία*, τόμ. 3, σ. 71.

30. Βλ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ Ι. Ν., *Στοιχεῖα Νηπτικῆς Ψυχολογίας*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 1982, σ. 41.

31. ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ Η., *Τὸ πολίτευμα τῶν Χριστιανῶν. Δοκίμια θεολογικὰ καὶ ὁδηγητικὰ*, Π. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 103.

γεῖσαι καὶ ἄλλους, ἀλλ' οἷς ἐδόθη ἡ θεία διάκρισις, ἡ διαιροῦσα τὸ χεῖρον ἀπὸ τοῦ κρείτονος, τῇ μαχαίρα τοῦ λόγου»³². Ἡ διάκριση εἶναι λοιπὸν ἡ ἰδιάζουσα ἐκείνη ἰκανότητα τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ πνευματικὸς εἶναι σὲ θέση ἀνὰ πάσα στιγμή νὰ γνωρίζει τί θέλει, τί ὀφείλει νὰ πράξει καὶ πῶς νὰ τὸ πράξει. Εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ἡ πνευματικὴ πυξίδα, ἡ ὁποία τοῦ ὑποδεικνύει τὴν ὀρθὴ πορεία, ἀλλὰ καὶ τὸ σταθερὸ πηδάλιο ποὺ κατευθύνει μὲ ἐπιτυχία τὴν ψυχὴ πρὸς τὸ λιμάνι τοῦ προορισμοῦ της. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει τὴν ἀρετὴ ἢ τὸ χάρισμα τῆς διακρίσεως οὔτε ὑπερβολὲς οὔτε ἄλλα λάθη διαπράττει. Ἡ φωτισμένη διάκριση θὰ μᾶς προφυλάξει ἀπὸ τὶς ὑπερβολὲς καὶ τὶς ἐκτροπές: «Αὕτη γὰρ διδάσκει τὸν ἄνθρωπον, καταλιμπάνοντα τὴν ἀφ' ἑκάτερα μέρη ὑπερβολὴν, ὁδὸν βασιλικὴν βαδίζει· καὶ οὔτε δι' ἐγκρατείας ἀμέτρου συγχωρεῖ ἐκ τῶν δεξιῶν κλέπτεσθαι, οὔτε πρὸς ἀδιαφορίαν καὶ χάνωσιν ἐκ τῶν ἀριστερῶν κατασύρεσθαι». Ἡ ἐξασφάλιση τοῦ μέτρου ἀπὸ τὴν διάκριση συνιστᾷ τὴν καλύτερη ἄμυνα κατὰ τοῦ πάθους. Διότι «αἱ ἀκρότητες ἐκατέρων τῶν μερῶν, ἐπίσης βλάπτουσι»³³.

Ἐὰν ἔλθουμε τώρα στὰ κείμενα τῆς Κ.Δ., παρατηροῦμε ὅτι σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις δίνεται ἡ δυνατότητα καλλιέργειας καὶ ἀνάπτυξης τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης, μέσα ἀπὸ τὴ διδασκόμενη ὕλη τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Ἄς δοῦμε κάποια συγκεκριμένα παραδείγματα:

1) Ἡ παραβολὴ τοῦ σπλαχνικοῦ Σαμαρείτη (Λκ. 10,25-37)³⁴

Στὴν παραβολὴ αὐτῇ, σύμφωνα καὶ μὲ τὴ στοχοθεσία τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος³⁵, οἱ μαθητὲς ἐπιδιώκεται νὰ κατανοήσουν ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ προβάλλεται ὡς κοινωνία συνανθρώπινης σπλαχνικῆς ἀγάπης καὶ συμπαράστασης πέρα ἀπὸ κάθε εἶδος διακρίσεις (θρησκευτικῆς, φυλετικῆς, κοινωνικῆς, ἐθνικῆς κ.λπ.) καὶ παρᾶλληλα νὰ εὐαισθητοποιηθοῦν, ὥστε ἂν τὸ θελή-

32. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Περὶ τοῦ πῶς δεῖ καθέζεσθαι τὸν ἡσυχάζοντα...*, MPG, 150, 1341.

33. ΚΑΣΙΑΝΟΥ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ, *ὄπ.π.*, σ. 93.

34. Βλ. ΤΣΑΝΑΝΑ Γ. - ΜΠΑΡΛΟΥ Α., *Θρησκευτικὰ Β' Γυμνασίου, Καινὴ Διαθήκη, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ ἔργο του*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2006, μαθ. 15, σ. 67.

35. Βλ. ΤΣΑΝΑΝΑ Γ. - ΜΠΑΡΛΟΥ Α., *Θρησκευτικὰ Β' Γυμνασίου, Καινὴ Διαθήκη, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ ἔργο του*, Βιβλίον Ἐκπαιδευτικοῦ, ΟΕΔΒ, Ἔκδοση Α', Ἀθήνα 2006, σ. 54.

σουν, να γίνουν και να είναι πάντοτε αληθινοί πλησίον, σύμφωνα με τὸ πρότυπο τοῦ καλοῦ Σαμαρείτη. Ἐδῶ ὁ μαθητὴς καλεῖται, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ εὐαισθητοποιηθεῖ κοινωνικά, νὰ κατανοήσῃ τὸν συνάνθρωπο καὶ τὴ διαφοροικότητα του καὶ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ θέση καὶ τὴν ὀπτική τῶν ἄλλων (ἐνσυναίσθηση).

2) Ἡ παραβολὴ τοῦ σπλαχνικοῦ πατέρα (Λκ. 15,1-32)³⁶

Βασικὲς ἐπιδιώξεις τῆς διδασκαλίας εἶναι:

α) Νὰ κατανοήσουν ὅτι ὁ Ἰησοῦς νοιάστηκε μὲ ξεχωριστὴ συμπάθεια καὶ ἀγάπη γιὰ τοὺς ἀποπροσανατολισμένους στὴ ζωὴ καὶ τοὺς κάλεσε γιὰ μεταστροφή φρονήματος καὶ ζωῆς.

β) Νὰ ἐκτιμήσουν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ εὐσπλαχνος, πέρα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα μέτρα. Δέχεται μὲ ἀγάπη καὶ χαρὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο ποὺ μεταστρέφεται καὶ ποὺ θέλει νὰ κάνει μία νέα ἀρχὴ ζωῆς ἀληθινῆς.

γ) Νὰ προσπαθήσουν νὰ ἀνιχνεύσουν ἐγγύτερα καὶ εὐρύτερα τὸ νέο πρόσωπο τοῦ Θεοῦ, ποὺ ὁ Ἰησοῦς φανέρωσε μὲ αὐτὴ τὴν παραβολή³⁷. Παράλληλα ὅμως μὲ τοὺς στόχους τῆς συγκεκριμένης διδακτικῆς ἐνότητας, ἡ εὐαγγελικὴ αὐτὴ περικοπὴ καλλιιεργεῖ στοὺς μαθητὲς βασικὰ στοιχεῖα τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης, ὅπως *αὐτοέλεγχος, προσωπικὴ ὑπευθυνότητα, αὐτεπίγνωση, ἰκανότητα ἀντίληψης καὶ χειρισμοῦ συναισθημάτων καὶ ἐνσυναίσθηση*.

3) Ἡ συνάντηση τοῦ Ἰησοῦ μὲ κάποιον εὐσεβῆ (Μκ. 10,17-31) καὶ τὸν Ζακχαῖο (Λκ. 19,1-10)³⁸

Ἐδῶ οἱ μαθητὲς ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ διαπιστώσουν μέσα ἀπὸ τὰ παραδείγματα αὐτά (Ζακχαῖος-εὐσεβῆς) καὶ νὰ ἐφαρμόσουν στὴ ζωὴ τους τὸν *αὐτοέλεγχος, τὴν ἰκανότητα ἀντίληψης, ἔκφρασης καὶ χειρισμοῦ τῶν συναισθημάτων, τὴν προσωπικὴ ὑπευθυνότητα, τὴν αὐτεπίγνωση καὶ τὴν αὐτοαποδοχή*.

36. Βλ. ΤΣΑΝΑΝΑ Γ. - ΜΠΑΡΛΟΥ Α., *Θρησκευτικὰ Β΄ Γυμνασίου, Καινὴ Διαθήκη, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ ἔργο του*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2006, μαθ. 14, σ. 63.

37. Βλ. ΤΣΑΝΑΝΑ Γ. - ΜΠΑΡΛΟΥ Α., *Θρησκευτικὰ Β΄ Γυμνασίου, Καινὴ Διαθήκη, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ ἔργο του*, Βιβλίον Ἐκπαιδευτικοῦ, ΟΕΔΒ, Ἔκδοση Α΄, Ἀθήνα 2006, σ. 52.

38. Βλ. ΤΣΑΝΑΝΑ Γ. - ΜΠΑΡΛΟΥ Α., *Θρησκευτικὰ Β΄ Γυμνασίου, Καινὴ Διαθήκη, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ τὸ ἔργο του*, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2006, μαθ. 18, σ. 77.

Στὰ προαναφερόμενα παραδείγματα, οἱ μαθητές μέσα στήν κατάλληλη συναισθηματική ἀτμόσφαιρα τῆς τάξης καί μέ τόν ἀπαραίτητο διάλογο, ἔχουν τήν εὐκαιρία:

- Νά ἀναγνωρίσουν καί νά ἐκφράσουν τὰ συναισθήματά τους, μέ λεκτικούς καί μὴ λεκτικούς τρόπους.
- Νά ἐφαρμόσουν διαδικασίες ἐπίλυσης προβλημάτων καί συγκρούσεων.
- Νά συζητήσουν γιά τήν ἐπιλογή νέων λύσεων.
- Νά ἀντιλαμβάνονται τήν θέση καί τήν ὀπτική τῶν ἄλλων καί νά ἀσκοῦνται στόν ἔλεγχο καί στόν χειρισμό τῶν δυσάρεστων, ἰδίως συναισθημάτων.
- Νά κατανοήσουν καί νά βιώσουν ποικίλα συναισθήματα θετικά καί ἀρνητικά, σέ σχέση μέ τὰ προαναφερόμενα περιστατικά.
- Νά ἀποκτήσουν δεξιότητες, οἱ ὁποῖες διευκολύνουν τήν ἐπικοινωνία τους μέ τοὺς ἄλλους.

Μέ τόν τρόπο αὐτό μπορεῖ νά δοθεῖ στό μάθημα μία νέα διάσταση, ἀπαραίτητη γιά τή σύγχρονη διδασκαλία καί ἀγωγή³⁹.

Ἐκτός ἀπό τίς παραπάνω περιπτώσεις ἡ χριστιανική ἀγωγή γενικότερα μαθαίνει στόν παιδαγωγούμενο νά μπαίνει στή θέση τῶν ἄλλων καί νά τοὺς κατανοεῖ (*ἐνσυναίσθηση*). Αὐτό ἔπραξε καί διδάξε ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος μέ τήν κένωση καί τήν ἐνανθρώπισή του ἔβαλε τόν ἑαυτόν του στή θέση τῶν ἀνθρώπων καί ἔγινε ἀνθρώπος «κατὰ πάντα χωρίς ἁμαρτίας» (Ἐβρ. 4,15). Ὁ Ἰησοῦς εἶναι ἐκεῖνος πού ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους στό σῶμα του *καταργώντας τίς διακρίσεις* ἀνάμεσά τους. Κλασική εἶναι πλέον καί ἡ ρήση του, πού ἀποτελεῖ καί τόν χρυσό κανόνα τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς: «Πάντα οὖν ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καί ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς» (Μτ. 7,12). Κι ἐδῶ ἀναγνωρίζεται ἡ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά *διακρίνει* τὸ καλό, τουλάχιστον σέ σχέση μέ τόν ἑαυτό του, κι ἔτσι νά εἶναι σέ θέση νά ἀντιλαμβάνεται τὸ καλό καί γιά τὸ συνάνθρωπό του.

Τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου παιδαγωγοῦ ἀκολουθεῖ καί ὁ Ἄπ. Παῦλος, τὸν ὁποῖο βλέπουμε νά *βρίσκεται ψυχολογικά πάντοτε κοντὰ* στὰ πνευματικά του παιδιά. Προσλαμβάνει τίς δυσκολίες καί τὰ παθήματα τῶν ἀδελφῶν. Ὑποβοηθεῖ μέ διάφορους τρόπους τήν πνευματική τους ἀνάταση καί πρόοδο, ἐνεργώντας μέ παιδαγωγική περίσκεψη καί ψυχολογική διορατικότητα. Συμπάσχει μαζί τους συμμεριζόμενος τίς δυσκολίες πού ἀντιμετωπίζουν, δείχνοντας ἀγά-

39. Πρβλ. ΧΑΤΖΗΧΡΗΣΤΟΥ Χ. Γ., *ὄπ.π.*, σσ. 30 καί 32.

πη και κατανόηση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ένσυναίσθησης δίνει ο Παῦλος όταν ἐρωτᾷ: «τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;» (Β΄ Κορ. 11,29). Ψυχολογικά ταύτισε τὸν ἑαυτό του μὲ τοὺς Ἰουδαίους συμπατριῶτες του, μὲ τοὺς «ὑπὸ νόμον», μὲ τοὺς ἀνόμους, μὲ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ γενικά μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους προκειμένου νὰ τοὺς σώσει: «Τοῖς πάσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω». (Α΄ Κορ. 9, 20-22)⁴⁰.

Ὁ Παῦλος διδάσκει τὴν *αὐτεπίγνωση* γράφοντας στὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολή του: «Λέγω γάρ... μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν καὶ σωφρονεῖν» (Ρωμ. 12,3). Καὶ παρακάτω: «μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς» (Ρωμ. 12, 16). Τονίζει τὴν προσωπικὴ ὑπευθυνότητα ὑπογραμμίζοντας τὴν ἀνυπόκριτη ἀγάπη (Ρωμ. 12,9), τὴν ποιητικὴ ἐπικοινωνία ἢ ὁποία στηρίζεται στὴν ἀγάπη (Ρωμ. 12,10. 17. 20) καὶ τὴν *ένσυναίσθηση*: «χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων» (Ρωμ. 12,15). *Καλλιέργει τὴν διαφορετικότητα* καταργώντας τίς διακρίσεις καὶ διακηρύσσοντας ὅτι στὴ νέα κατάσταση ἐν Χριστῷ δὲν ὑπάρχουν πιὰ Ἐθνικοὶ καὶ Ἰουδαῖοι... βάρβαροι, Σκύθες, δοῦλοι, ἐλεύθεροι· τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅλα καὶ ὁ Χριστὸς εἶναι σὲ ὅλα (Κολ. 3,11. Πρβλ. Γαλ. 3,28).

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ χριστιανικὸ ἦθος συνέβαλε στὴν ὑπέρβαση τῶν προκαταλήψεων καὶ τῶν στερεοτύπων ἀπέναντι σὲ λαοὺς, φυλές, θρησκείες, κοινωνικὲς ομάδες ἢ φύλα. Ὁ *συνάνθρωπος ἀντιμετωπίζεται πλέον ὡς ἀδελφός* (Μτ. 23,8. Γαλ. 3,28. Κολ. 3,11)⁴¹, *παιδὶ τοῦ ἴδιου Πατέρα, τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ μὲ τὴν κατάργηση τῶν διακρίσεων τονίζεται ὁ σεβασμὸς στὴ διαφορετικότητα καὶ ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς μετὰ τῶν ἀνθρώπων*. Ἡ ἑτερότητα τῶν προσώπων (Α΄ Κορ. 10,24.29. 14,17. Φιλ. 2,4) στηρίζεται στὴ συγγένεια καὶ στὴν ἀδελφότητα πού ὑπάρχει μετὰ τῶν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Μ. Βασίλειος: «πάντες συγγενεῖς, πάντες ἀδελφοί, πάντες ἐνὸς πατρὸς ἔγγονοι»⁴². Στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀγωγή ἡ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους πραγματοποιεῖται μέσῳ τῆς προσωπικῆς ἀλληλοπεριχώρησης τῆς ἀγάπης, χωρὶς διακρίσεις καὶ πάντοτε στὰ πλαίσια τῆς ἐλευθερίας (Γαλ. 5,1.13. Β΄ Κορ. 3,17), ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ ἐγγενὲς στοιχεῖο τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ

40. Βλ. Ἀναλυτικά, ΜΠΙΤΣΑΚΗ Α.Ε., Ἡ διαπαιδαγώγηση τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο (διδ. διατρ.), Ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 2005, σ. 425 κ.έ.

41. Βλ. ΔΡΙΤΣΑ Δ. - ΜΟΣΧΟΥ Δ. - ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ Σ., *Χριστιανισμὸς καὶ Θρησκείματα*, Β΄ Ἐνιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2002, μαθ. 17 καὶ 18, σσ. 147-160.

42. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Μ., *Λόγος Δ΄, Περί ἐλεημοσύνης* 5, MPG, 32,1161Α.

Ἄπ. Παῦλος ιδιαίτερα τονίζει αὐτὸν τὸν τρόπο σχέσεως καὶ ἐπικοινωνίας ὅταν γράφει: «Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς... ἀξίως περιπατήσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης» (Ἐφ. 4, 1-6).

Μέσα ἀπὸ τὸ μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν, ἀλλὰ καὶ γενικότερα μέσα ἀπὸ χριστιανικὴ ἀγωγή καὶ παιδεία, ὁ ἄνθρωπος μαθαίνει νὰ σέβεται τίς ἄλλες θρησκείες «ὡς προῖον τόσο τῆς διαρκοῦς παρουσίας τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμον καὶ στὴν ἱστορία, ὅσο καὶ τῆς νοσταλγίας τοῦ ἀνθρώπου γι' Αὐτόν»⁴³. Τὴ στάση αὐτὴ συνοψίζει ὁ Ἄπ. Παῦλος στὴν ὁμιλία του πρὸς τοὺς Ἀθηναίους στὸν Ἄρειο Πάγο λέγοντας: «ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὀρίσας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὔροισεν, καί γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα» (Πρ. 17,26-27).

Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ, ὅπου συνήθως παραμερίζεται ἡ συναίσθηση καὶ παραθεωρεῖται ἡ καρδιά⁴⁴, γίνεται ὄλο καὶ περισσότερο αἰσθητὴ ἡ ἔλλειψη εὐαισθησίας, ποιότητας, τρυφερότητας καὶ ἀνιδιοτέλειας. Φαίνεται νὰ κυριαρχεῖ ἡ ρηχότητα, ἡ τυπικότητα, ὁ ὠφελιμισμὸς καὶ τὸ ἀτομικὸ συμφέρον, στοιχεῖα πὺ ἐμποδίζουν τὴν κατανόηση τοῦ πλησίον ἢ τοῦ διαφορετικοῦ. Ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή ἐδῶ μπορεῖ νὰ προτάξει τὸ χριστιανικὸ ἦθος καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς συνείδησης, ἔτσι ὥστε νὰ ἐλπίζει στὴν σταδιακὴ διαμόρφωση μίας ἰσορροπημένης ἀνθρώπινης προσωπικότητας, ἡ ὁποία θὰ ἐπιζητεῖ ὀλοκλήρωση, ποιότητα, ἐσωτερικὸ δυναμισμό, ἀξιοπρέπεια καὶ αὐτοσυνειδησία. Ἰδιαίτερα στὴν ἐποχὴ μας, ὅπου ἡ συνύπαρξη ἀνθρώπων μὲ διαφορετικὴ πολιτισμικὴ καὶ θρησκευτικὴ ταυτότητα ἀποτελεῖ μίαν πραγματικότητα, ἡ χριστιανικὰ καλλιεργημένη ἀνθρώπινη συνείδηση μπορεῖ νὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄλλου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ φυλὴ, χρῶμα, γλῶσσα καὶ κοινωνικὴ τάξη, νὰ σέβεται τὴ διαφορετικὴ θέση, νὰ ἐντοπίζει σημεῖα σύγκλησης καὶ κοινῆς ἀποδοχῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ διαχειρίζεται τίς ὑπάρχουσες διαφορές, ἔτσι ὥστε νὰ ἀπομακρύνεται ἡ ἐτερόκεντρο καὶ διχαστικὴ πόλωση⁴⁵.

43. ΔΡΙΤΣΑ Δ. - ΜΟΣΧΟΥ Δ. - ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΥ Σ., ὅπ.π., σ. 220.

44. Πρβλ. ΓΟΥΝΕΛΑ Σ., *Ἡ κρίση τοῦ πολιτισμοῦ. Κρίση τοῦ ἀνθρώπου-ἀπόλεια τοῦ νοήματος*, Ἄρμος, Ἀθήνα 1997, σσ. 9-14.

45. Βλ. ΚΩΣΤΑΚΗ Κ. (Πρωτοπρ.), «Παιδεία αὐθεντικότητας. Μία πρόταση μὲ προοπτικὴ τὴ διαλογικὴ συνύπαρξη Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰσλάμ σήμερα». Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς

Τέλος, μέσα από τὰ Μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας (μυστηριακή ἀγωγή) καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Θεία Εὐχαριστία καὶ τὴν Μετάνοια⁴⁶, ὁ ἄνθρωπος ξαναβρίσκει τὸν χαμένο του ἑαυτό (*αὐτεπίγνωση, αὐτοέλεγχος, αὐτοαποδοχή*), καὶ τὴν χαμένη κοινωνικότητα, ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας, ἐπειδὴ ἐπανασυνδέεται μὲ τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς, τὸν Θεό.

Ἀπὸ τὰ δειγματοληπτικὰ αὐτὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα θὰ μποροῦσαν νὰ ἐπεκταθοῦν, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή, ὡς γνήσια (θεα)ἄνθρωπινη ἀγωγή, προσφέρει στὴν καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξη τῆς συναισθηματικῆς νοημοσύνης καὶ τῆς συναισθηματικῆς ἀγωγῆς. Βεβαίως, ὅπως ἐπισημάναμε καὶ παραπάνω, ἡ χριστιανικὴ ἀγωγή δὲν ἔχει ὡς πρῶτιστο καὶ βασικὸ σκοπὸ τῆς νὰ κάνει ἀπλῶς καλύτερη τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, δίνοντάς τῆς μία πιὸ ἀνθρώπινη διάσταση. Ἡ ποιοτικὴ αὐτὴ ἀλλαγὴ θὰ ἐπέλθει στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν θὰ ἔχει προηγηθεῖ ἡ σωστὴ σχέση καὶ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Θεό. Ἡ ἐν Χριστῷ ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ μυσταγωγεῖται μὲ τὴ χάρη τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, θὰ προσφέρει στὸν ἄνθρωπο τὶς νέες προϋποθέσεις γιὰ τὴ σχέση του μὲ τοὺς συνανθρώπους του, καθὼς καὶ μὲ τὸν κόσμον ὁλόκληρο.

⁴⁶ Ἑλλάδος, *Γνωριμία μὲ τὸ Ἰσλάμ*. Εἰσηγήσεις ἡμερίδος διεξαχθείσης εἰς τὸ Διορθόδοξον Κέντρον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῆ Ἱερᾶ Μονῆ Πεντέλης, Σάββατο 12 Μαΐου 2007, Ἀθήνα 2009, σσ. 187-192.

46. Βλ. ΓΚΟΤΣΗ Χ. - Π. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ Γ. - ΦΙΛΙΑ Γ., *Ὁρθόδοξη Πίστη καὶ Λατρεία*, Α' Ἐνιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2003, μαθ. 24, σσ. 138-139. Πρὸβλ. ΜΠΕΓΖΟΥ Μ. - ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., *Θέματα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς*, Γ' Ἐνιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Ἀθήνα 2008, σ. 30.